

Sammanfattning

Den svenska arbetsmarknaden 2022 karaktäriseras dels av hög arbetslöshet med en hög andel långtidsarbetslösa, dels av ett stort arbetsutbud med ett, i internationell jämförelse, mycket högt arbetskraftstal. Samtidigt ökar kraven på arbetskraften kontinuerligt och framtidsutsikterna ser olika ut för olika grupper. För att utveckla en träffsäker arbetsmarknadspolitik behövs kunskap om hur inträdet på arbetsmarknaden och etableringsprocessen ser ut för olika grupper av individer. Denna rapport handlar just om vägar in på arbetsmarknaden.

I rapporten följer vi samtliga individer födda 1979 på deras etableringsresa 1995–2017, dvs. mellan 16 och 38 års ålder. Vi analyserar framgångar och motgångar för kohorten fram till målet om någon grad av självförsörjning.

Full sysselsättning är ett centralt mål för den ekonomiska och sociala politiken och det finns goda skäl att hålla fast vid detta mål, men vi menar att det bör kombineras med ett mål som inkluderar att individen också har en förvärvsinkomst som går att leva på.

Studien utgår från sju etableringsfaser

Denna studie tar sin utgångspunkt i att de analyser av arbetslöshet och den definition av sysselsättning som allmänt används *inte* ger en fullständig bild av arbetsmarknadsetableringen. Till exempel räknas en person som sysselsatt om hen har arbetat en timme den aktuella mätveckan, enligt Statistiska centralbyråns arbetskraftsundersökningar. En del forskare har däremot studerat etablering för ungdomar och invandrare genom att definiera inträde på arbetsmarknaden med att ha en inkomst som motsvarar en viss andel av median-

inkomsten. Men för att göra en mer dynamisk analys av etableringsprocessen är det intressant att också studera *olika grad* av självförsörjning, dvs. inte enbart utgå från en specifik (och godtyckligt vald) gräns för vad som betecknas som etablerad.

Vi studerar årsvisa etableringsutfall för kohorten genom att redovisa andelen personer i olika etableringsstadier över tid. Vi ser behov av ett mått som både kan kopplas till en inkomstnivå som representerar en lön man kan leva på, och som ger information om olika grader av etablering. Att endast godtyckligt välja en nivå av självförsörjning som man når eller inte når ger begränsad information av den dynamiska etableringsprocessen. Vi har därför i denna studie vidgat analysen genom att beskriva sju olika etableringsstadier. De olika stadierna representerar olika former av egenförsörjning, från att stå helt utanför arbetsmarknaden till att vara toppetablerad med en årlig förvärvsinkomst över 1,1 miljoner kronor. Att vi rör oss på gruppnivå snarare än individnivå beror på mängden potentiella etableringsvägar. Analyser kring individuella sekvenser för ungefär 90 000 olika individer blir komplicerat och kräver sekventiella modeller som är svåra att presentera på ett överskådligt sätt. Vi studerar inte heller varaktigheten i olika stadier inom ramen för denna rapport, exempelvis hur länge en person är i en viss fas eller hur en specifik individ rör sig mellan olika faser. Varje år studeras istället var individen befinner sig vad gäller etablering och den situationen kan förändras både uppåt och nedåt på etableringsstegen. Vi delar in de sju faserna enligt följande:

1. I den första fasen har man inte någon förvärvsinkomst över huvud taget.
2. I den andra fasen står man närmare arbetsmarknaden genom att erhålla vissa sociala inkomster genom bidrag.
3. I den tredje fasen, introduktionsfasen, börjar man få en viss förvärvsinkomst.
4. I den fjärde fasen, etableringsfasen, har man en förvärvsinkomst som inte är obetydlig men som är för låg för att individen ska anses vara egenförsörjd.
5. I den femte fasen är man etablerad, dvs. har en förvärvsinkomst som överstiger fyra prisbasbelopp (ungefär 15 000 kronor i månadsinkomst 2017), under ett år. Det innebär att

man kan klara en egenförsörjning (ett prisbasbelopp över existensminimum).

6. I den sjätte fasen är man väletablerad på arbetsmarknaden och har en förvärvsinkomst som är över den undre skiktgränsen för statlig inkomstskatt.
7. I den sjunde fasen har man hög inkomst. Hit räknas dels de som har en årlig förvärvsinkomst högre än övre gränsen för statlig inkomstskatt, dels de som vi beskriver som topp-etablerade med en årlig förvärvsinkomst över 25 prisbasbelopp (cirka 1,1 miljoner kronor 2017). Denna analys genomförs för att möjliggöra en beskrivning av framgångsvägar på arbetsmarknaden.

Att studera en specifik kohort har fördelen att samtliga individer möter samma konjunkturläge och samma institutionella system, vilket innebär att jämförelser mellan olika delgrupper inom kohorten underlättas jämfört med upplägg där individer kommer från flera olika födelsekohorter. Analyserna bygger på variabler som i tidigare studier visats vara relevanta för både ökad och minskad chans för etablering på arbetsmarknaden. Genom att specialstudera enskilda grupper utvecklingsvägar på arbetsmarknaden kan vi analysera olika etableringsprocesser inom kohorten födda 1979. Vi tittar närmare på följande grupper:

1. personer med låga betyg från grundskolan
2. anhörig- och flyktinginvandrare
3. personer som är dömda för brott
4. arbetslösa som deltagit i ett urval av vanligt förekommande arbetsmarknadspolitiska program vid Arbetsförmedlingen
5. personer som varit med om plötsliga dramatiska händelser i livet
6. personer som är toppetablerade.

Detta upplägg gör att vi kan uttala oss om flera olika aspekter av etablering och besvara mer specifika frågeställningar som t.ex. hur etableringen ser ut för ungdomar som gått ut årskurs 9 med låga

betyg, eller hur stor andel av de unga som begår brott som befinner sig utanför trygghetssystemen.

Rapporten ger uppslag till fördjupad forskning på områden kopplade till framgångs- och motgångsvägar i etableringsprocessen. Den ger också underlag för en diskussion om tänkbara förändringar av institutionella system och för en reformering av insatser för att underlätta etableringen för olika delgrupper.

Hur etableras en hel kohort?

Det empiriska materialet utgörs av en kohort som består av ungefär 90 000 individer. Analysen inleds 1995, när gruppen var 16 år, och gruppens etableringsutveckling studeras sedan årsvis fram till 2017.

Den övergripande bilden är att ungefär 80 procent av kohorten var etablerad vid 38 års ålder, men att 20 procent inte hade en sammanlagd inkomst som räckte för att vara självförsörjande 2017. Det finns dock betydande variationer i utfallen inom grupperna, både bland dem som var etablerade och dem som inte var det 2017. Ungefär hälften av dem som inte var etablerade befann sig i en etableringsfas med en årlig förvärvsinkomst på 45 000–180 000 kronor, medan 3 procent var i en introduktionsfas med en förvärvsinkomst under 45 000 kronor. Totalt 5 procent hade inga förvärvsinkomster alls utan levde på inkomster från till exempel arbetslöshetsförsäkringen.

Drygt 50 procent av kohorten hade en årlig förvärvsinkomst på mellan cirka 180 000 och 440 000 kronor och 21 procent hade inkomster över den nedre gränsen för att betala statlig inkomstskatt 2017. Ungefär 6 procent hade så höga inkomster att man fick betala skatt enligt den övre gränsen för statlig inkomstskatt, vilket motsvarade en förvärvsinkomst på ungefär 640 000 kronor. Totalt 534 individer hade 2017 en årlig förvärvsinkomst över 25 basbelopp, vilket motsvarade cirka 1,1 miljoner kronor.

Kvinnor är etablerade i lägre grad än män

Det finns könsskillnader i etableringsprocessen, där kvinnor är etablerade i lägre grad än män. Bland dem i kohorten som var väl-etablerade 2017 var 65 procent män och 35 procent kvinnor. Detta

trots att andelen kvinnor med eftergymnasial utbildning i kohorten är högre än för män. Vi vet dock från tidigare studier att det finns ett orsakssamband mellan att få barn och lägre långsiktig livsinkomst för kvinnor. Skillnaden mellan kvinnor och män vad gäller självförsörjningsgraden är betydande i åldern 20–30 år och minskar sedan. Tänkbara förklaringar är att kvinnor dels tar större ansvar för barnen under uppväxten, dels väljer en arbetsmarknad som möjliggör en större flexibilitet vad gäller till exempel arbetstid och vård av barn. Oavsett orsak menar vi att det finns anledning att undersöka om det finns institutionella förändringar som kan minska skillnaderna mellan kvinnor och män vad gäller framgångsvägar på arbetsmarknaden.

Låga betyg försvårar etableringen betydligt

År 2020 saknade 14 procent av dem som lämnade grundskolan fullständiga betyg i alla ämnen enligt Skolverket (2020). De personer som i vår studie var väletablerade på arbetsmarknaden vid 38 års ålder hade i huvudsak eftergymnasial utbildning. Av dem som hade så hög inkomst att de betalade statlig inkomstskatt hade ungefär 80 procent en universitets- eller högskoleutbildning.

I analysen av etableringsvägar för personer med olika utbildningsbakgrund har vi fokuserat på den grupp som hade lägsta möjliga betyg (1) i något av kärnämnen¹ i årskurs 9. Vår genomgång visar att denna grupp hade svårt att bli etablerad på arbetsmarknaden; vid 25 års ålder (2004) hade endast 35 procent av denna grupp inkomster i nivå med att vara etablerad vilket är ungefär 15 procentenheter lägre än för hela gruppen. Under hela den studerade perioden hade gruppen med betyg 1 i något av kärnämnen en betydligt lägre självförsörjningsgrad. För gruppen som inte valt eller inte klarat av att ta en gymnasieexamen var bilden riktigt dystert; där var bara cirka 20 procent etablerade på arbetsmarknaden vid 38 års ålder (2017).

Mot bakgrund av dessa resultat finns det anledning att stärka stöden till dem som har låga betyg i grundskolan, och att stöd sätts in så tidigt som möjligt.

¹ Med "kärnämnen" i grundskolan avser vi de ämnen där det krävs godkänt betyg för behörighet till gymnasiet, nämligen svenska eller svenska som andraspråk, engelska och matematik.

Anhörig- och flyktinginvandrades sena inträde på arbetsmarknaden ger bestående problem

Den långsiktiga uppföljningen av anhörig- och flyktinginvandrare visar att gruppen har sämre etablering på arbetsmarknaden än personer födda i Sverige. Den största skillnaden är att det tar lång tid för utrikes födda innan etableringsprocessen påbörjas. Vid 20 års ålder är skillnaden ungefär 20 procentenheter i andelen i arbetskraften mellan de personer som är födda utomlands och de som är födda i Sverige. Trots att de utrikes födda var högst 16 år när de kom till Sverige dröjde det till 30 års ålder innan cirka 50 procent av gruppen var etablerad, jämfört med 25 års ålder för den studerade kohorten i helhet.

Ett sent inträde på arbetsmarknaden ger bestående etableringsproblem vilket talar för att handläggningen av asylärenden bör snabbas på. Tidigare forskning såväl som denna studie ger stöd för rekommendationen om att även handläggningstiderna i övrigt bör kortas för att möjliggöra att anhörig- och flyktinginvandrare blir redo att etablera sig på arbetsmarknaden så snabbt som möjligt.

Det är viktigt att sätta in stöd redan efter det första brottet

Att dömas för brott påverkar etableringsprocessen negativt, där fler lagföringar är förknippade med en högre sannolikhet att stå utanför arbetsmarknaden, respektive en lägre sannolikhet att vara etablerad eller väletablerad. Det är intressant att konstatera att egenskapen att ha dömts i domstol *en* gång inte har ett signifikant samband med etablering, men det har däremot antalet brott och om individen dömts för allvarliga brott. Budskapet är tydligt – det är viktigt att få personer som begått ett brott att bryta den kriminella banan, eftersom ytterligare brott riskerar att leda till en negativ etableringsutveckling.

Vi har undersökt om en flytt mellan kommuner före 25 års ålder påverkar sannolikheten för etablering för personer som var dömda i domstol före 20 års ålder. Det visar sig att skillnaderna är små mellan dem som flyttat och dem som inte gjort det, vilket indikerar att en flytt till en annan kommun inte verkar innebära en ökad chans att bli etablerad på arbetsmarknaden för dem som begått brott.

Arbetsmarknadsutbildning och arbetspraktik verkar inte ge ökad självförsörjningsgrad

Under 2020 var ungefär 1 miljon personer inskrivna som arbetsökande vid Arbetsförmedlingen vid något tillfälle. De flesta får ganska snabbt jobb, men inte alla. År 1999, dvs. vid 20 års ålder, var 50 procent av 1979-kohorten inskrivna som arbetsökande vid Arbetsförmedlingen. Därefter gick etableringsprocessen ganska långsamt; vid 25 års ålder var 30 procent inskrivna vid Arbetsförmedlingen och vid 30 års ålder var siffran 20 procent.

I denna studie beskriver vi utvecklingen för samtliga personer födda 1979 som deltagit i något program som har tydligt syfte att stärka humankapitalet genom arbetsmarknadsutbildning och arbetspraktik. Jämför man den långsiktiga vägen till självförsörjning för de som deltagit i sådana program med övriga programdeltagare är cirka 4 procentenheter färre etablerade och cirka 2 procentenheter färre väletablerade 2017. Givetvis ska detta inte tolkas som kausala effekter utan som att t.ex. selektionen in i de olika programmen har stor betydelse. Men man kan ändå observera att de som varit arbetslösa och erhållit stöd i form av arbetsmarknadsutbildning och/eller arbetspraktik på lång sikt inte har en högre självförsörjningsgrad än de som varit arbetslösa och fått annat stöd. Att ha deltagit i något arbetsmarknadspolitiskt program har därtill en negativ samvariation med att vara etablerad när man tar hänsyn till variabler som beskriver arv, miljö, val i livet och yttre händelser.

Det är svårt att bedöma arbetsmarknadspolitikens långsiktiga betydelse eftersom många olika händelser påverkar utfallet över tid. Det är därför svårt att på lång sikt isolera betydelsen av att ha deltagit i något arbetsmarknadspolitiskt program och sannolikt är de personer som deltagit i arbetsmarknadsutbildning och arbetspraktik inte helt jämförbara med personer som inte gjort det. Det finns anledning att förstärka genomförandet av regelbundna utvärderingar för att hitta möjliga förbättringar i utformningen av de arbetsmarknadspolitiska programmen. Att exempelvis tillåta fler randomiserade experiment skulle öka kunskapen om vilket innehåll som ger störst effekt på självförsörjningsgraden och vid vilken tidpunkt.

Tidigare långtidsarbetslösa har en svag långsiktig etableringsprocess

Långtidsarbetslöshet är ett stort problem på dagens arbetsmarknad. Av samtliga personer födda 1979 som någon gång varit inskrivna vid Arbetsförmedlingen en sammanhållen period om minst ett år var vid 38 års ålder:

- 11 procent utanför arbetskraften
- 14 procent öppet arbetslösa
- 23 procent i något program
- 24 procent i arbete med någon form av subvention
- 28 procent i jobb utan någon form av subvention.

Studien visar att personer med en arbetslöshetsperiod på ett år eller mer har en dålig långsiktig prognos; endast 28 procent var i arbete vid 38 års ålder. Det finns således starka argument för att prioritera arbetet med långtidsarbetslösa.

Väletablerade föräldrar och universitetsstudier är framgångsfaktorer

Andelen av samtliga sysselsatta i Sverige som har en årlig förvärvsinkomst på över 1 miljon kronor är låg men har ökat. År 2014 hade 1 procent av de sysselsatta en årlig miljoninkomst; denna nivå hade ökat till 2 procent 2019.

Av de totalt 90 716 individerna i studien hade 538 lyckats få en årlig förvärvsinkomst på över 25 basbelopp, alltså över 1,1 miljoner kronor, vid 38 års ålder 2017. Av dessa var 93 procent födda i Sverige, ungefär 80 procent hade minst en väletablerad förälder och 80 procent hade läst på universitet. Totalt 95 procent var anställda och 5 procent var företagare. Slutsatsen är att det verkar vara viktigt att ha väletablerade föräldrar och att ett viktigt val mot vägen till höga inkomster är högre utbildning.

Etableringsprocessen påverkas av stora livsförändringar

Vi har valt att betrakta en del händelser som negativa eller positiva chocker, vilket vi gör utifrån registerdata som visar förändringar från

ett år till ett annat. Det kan röra sig om att en person plötsligt blir förmögen genom arv eller lotterivinst, förlorar sitt arbete eller förlorar någon nära anhörig. I våra analyser framkommer flera samband mellan vissa chocker och olika etableringsutfall.

Att vara tryggt etablerad på arbetsmarknaden i många år och sedan plötsligt bli av med jobbet, exempelvis för att verksamheten lagts ner, är en händelse som kan ses som en chock. Vår analys visar att de flesta i den undersökta gruppen som drabbas av detta återkommer till arbetsmarknaden snabbt, men med lägre lön; endast 5 procent hamnar långsiktigt utanför arbetslivet efter att ha förlorat sitt jobb efter en lång etableringsperiod.

Att vinna mycket pengar eller få ett oväntat arv påverkar arbetslivet positivt. De som någon gång fått en positiv inkomstchock ingår i högre grad bland de väletablerade, än de som inte fått ett sådant tillskott.

Att drabbas av att ens partner dör har ett negativt samband med sannolikheten att vara etablerad.

Undersökningens tydligaste resultat i sammanfattning

Följande resultat är de mest tydliga i vår långsiktiga uppföljning av etableringsresorna för personer födda 1979 och boende i Sverige 1995–2017 på svensk arbetsmarknad:

- Kvinnor är i lägre grad etablerade än män; skillnaden är störst vad gäller andelen med höga inkomster.
- Det sociala arvet verkar ha betydelse för framtida höga inkomster, där väletablerade föräldrar ger en högre sannolikhet att själv vara väletablerad.
- Låga betyg från grundskolan kan kopplas till långsiktiga etableringsproblem, det verkar löna sig att läsa vidare och ta en gymnasieexamen.
- Anhörig- och flyktinginvandrare har ett betydligt senare arbetsmarknadsinträde, vilket verkar ge en långsiktigt bestående negativ inverkan på etableringsprocessen.
- Sett ur ett långsiktigt etableringsperspektiv är det enligt våra resultat inte någon fördel att ha deltagit i kompetenshövande

arbetsmarknadsprogram (arbetsmarknadsutbildning eller arbetspraktik) i förhållande till samtliga övriga arbetsmarknadspolitiska program.

- Sannolikheten att vara etablerad respektive väletablerad på arbetsmarknaden ökar för den som är gift eller sambo med samma person under den studerade perioden.
- Bland de som begått brott är en lägre andel långsiktigt etablerade, och utvecklingen är mer negativ för dem som begår flera brott. Fler lagföringar har ett negativt samband med sannolikheten att vara etablerad.
- Stora negativa livsförändringar, till exempel att ens partner dör, verkar få negativa följder på den långsiktiga etableringen på arbetsmarknaden. En negativ plötslig försörjningsförsämring har ett negativt samband med den långsiktiga sannolikheten att vara etablerad.
- Ungefär 500 av 90 000 personer födda 1979 hade blivit så väletablerade vid 38 års ålder att de har en årlig förvärvsinkomst på över 1,1 miljoner kronor 2017. Deras framgångsväg verkar vara kopplad till väletablerade föräldrar och högre utbildning.

Några förslag som kan göra etableringsresan lättare

- Se över olika institutionella system för att identifiera möjliga förändringar som kan förbättra förutsättningarna för fler kvinnor att bli väletablerade.
- Analysera vad som kan generera en snabbare handläggning av alla typer av migrationsärenden kopplade till arbetsmarknadsinträde.
- Eftersträva att antalet individer som har minst gymnasieexamen som högsta utbildning ökar och se över antagningsreglerna till exempelvis yrkesförberedande utbildningar.
- Fånga upp förstagångsförbrytare, så att brottsligheten stannar vid en lagföring. Att begå ett brott samvarierar inte signifikant med sämre självförsörjningsgrad vilket flera brott tydligt gör. Flera lagföringar medför en tydlig ökad risk att inte vara etablerad i medelåldern.

- Utred möjliga lösningar för ökat eller förändrat stöd vid tillfälliga negativa chocker i livet, till exempel plötslig allvarlig sjukdom, plötslig jobbförlust eller att en nära anhörig dör. Det finns risker att tillfälliga negativa chocker utvecklas till en långsiktigt försämrad etablering på arbetsmarknaden.
- Informera elever i grundskola och gymnasium och deras föräldrar om vilka framgångsvägar som finns på arbetsmarknaden genom att ta fram ett ändamålsenligt underlag som kommuniceras tydligt av skola och övriga aktuella myndigheter.